

Format de citation

Putík, Daniel : recension de : Christian Ingrao, Believe and Destroy. Intellectuals in the SS War Machine, Cambridge-Malden : Polity Press, 2013, dans : Český časopis historický, 2014, 4, p. 799-802, DOI: 10.15463/rec.1189734283

český
časopis
historický

copyright

Cet article peut être téléchargé et/ou imprimé à des fins privées. Toute autre reproduction ou représentation, intégrale ou substantielle de son contenu, doit faire l'objet d'une autorisation (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

Úvod ke knize napsal filozof Erazim Kohák, jehož křesťanský humanismus je blízký statečné víře a nadějším Jaroslava Šimsy, ale který je také synem Šimsových přátel a spolupracovníků v Ymce Miloslava a Zdislavy Kohákových, o nichž v knize padá nejedna zmínka.

Vedle této předmluvy ráda odkazují také ke Studii o Šimsovi z pera jeho přítele, tentokrát teologa, J. B. Součka, uveřejněné jako úvodní text v obou vydáních Úzkosti a naděje a k Předmluvě Jaroslavova syna Jana Šimsy ke druhému vydání Úzkosti a naděje. Jan Šimsa zde říká: „Profesor J. B. Souček původně zamýšlel v úvodní studii srovnat vyvrcholení duchovního vývoje Jaroslava Šimsy s myslitelským dozráním Dietricha Bonhoeffera, německého křesťanského myslitele, odbojáře a vězně, který byl popraven o Velikonocích roku 1945. Filozof Jan Patočka Šimsu označil za českého Bonhoeffera a zdůrazňoval, že jsme dlužni úplné vydání jeho spisů i kritické zpracování životního díla. Historik Amedeo Molnár doporučoval vydat kriticky vězeňské písemnosti všechny.“ Cituji zde tento text, ač nepochází přímo z recenzované knihy, protože obsahuje dvě výzvy. První, k hlubšímu studiu hluboké spřízněnosti a vzájemné komplementarity odkazu Bonhoefferova a Šimsova, je výzvou jak pro teologa, tak pro historika. A druhou je Molnárova pobídka ke kritickému vydání Šimsových vězeňských písemností (což by byla – a snad jednou i bude – vzhledem ke způsobu dochování těchto textů nadmíru náročná práce), která je vzkazem historikům a filologům, bohemistům, případně i germanistům. Patočkova výzva ke kritickému zpracování Šimsova životního díla je podle mého názoru naplněna právě vydanou knihou Mileny Šimsově.

Jana Nechutová

Christian INGRAO

Believe and Destroy. Intellectuals in the SS War Machine

Z francouzského originálu *Croire et détruire* (Paris, Editions Fayard 2010)

přeložil Andrew Brown.

Cambridge-Malden, Polity Press 2013, 399 s., ISBN 978-0-7456-6026-4.

Christian Ingrao, od roku 2008 ředitel Institutu soudobých dějin na pařížském Centre national de la recherche scientifique (CNRS), sleduje na příkladu osmdesáti vysokoškolsky vzdělaných příslušníků SS – především pak kádrů Sicherheitsdienstu (SD) – roli intelektuálů v represivním aparátu nacistického Německa a zejména pak při plánování a realizaci genocidy na okupovaných východních územích od června 1941.

Ingrao se pojetím tématu vymezuje vůči dosavadní historiografii zaměřené na pachatele holocaustu – na jedné straně vůči přílišnému zaměření na instituce, na straně druhé pak vůči spekulativnímu, psychologizujícímu vykládání motivace pachatelů. Podle Ingraa bylo pro členy sledované skupiny přijetí nacistické víry „otázkou nadšení spíše než politického kalkulu.“ Proto je podle něj při hledání motivace jejich jednání nutné zaměřit se na nacismus jako věroučný systém, k jehož zkoumání jsou nejvhodnější metody sociální antropologie. K pochopení hlubších zdrojů nacistické víry – fenoménu jako je nadšení, utopie, úzkost, zoufalství a nenávisť – si totiž podle Ingraa nelze vystačit s metodologickými nástroji vycházejícími z politologie a sociologie jako základních konceptuálních zdrojů německé historiografie daného období.

Kniha je rozdělena do tří částí. První z nich se pod titulem „Němečtí mladí muži“ zaměřuje na trauma porážky v první světové válce a na příkladě členů sledované skupiny pak na způsob, jakým se jejich generace s tímto traumatem (ne)vyrovnala. Pozornost je věnována univerzitnímu prostředí, kde členové skupiny zahajovali své profesní dráhy a zapojovali se do aktivistických

sociálních sítí, posléze přímo do nacistického hnutí. Ve druhé části nazvané „Připojení k nacistům jako závazek“ autor nejprve zkoumá nacismus jako „věroučný“ systém a následně se zaměřuje na mechanismy verbování a využívání akademiků ze strany nacistického hnutí, přičemž dokládá klíčovou roli SD v tomto procesu. Třetí část („Nacismus a násilí: kulminace v letech 1939–1945“) se detailněji věnuje ideologickým základům politiky „životního prostoru“ a eliminační politiky vůči Židům a východoevropskému obyvatelstvu i jejich vzájemným souvislostem na pozadí nacistické okupační politiky na území Polska a SSSR. Zvláštní kapitoly jsou v této části věnovány přímé účasti členů sledované skupiny na genocidním násilí, jakož i individuálním a kolektivním strategiím, jimiž tito lidé čelili porážce Třetí říše a poválečnému trestnímu stíhání. Kromě rejstříku obsahuje kniha i poměrně rozsáhlou, tematicky strukturovanou bibliografii.

Ingrao v duchu „Erfahrungsgeschichte“ nejprve sleduje životní dráhy členů sledované skupiny jakožto příslušníků jedné generace a vliv jejich životních zkušeností na utváření systému názorů a představ, které je přivedly ke vstupu do NSDAP a SS. Velký důraz přitom klade na kolektivní trauma porážky v první světové válce – snaha o její „odčinění“ byla významným motivačním faktorem pro aktivismus pozdějších nacistických intelektuálů. Tento aktivismus stimuloval vytváření společenských vazeb během studií na univerzitách, jež v době Výmarské republiky představovaly významnou baštu *völkisch* nacionalismu prodchnutého rasovým antisemitismem. Odborná profilace členů sledované skupiny byla různorodá: řada z nich studovala historii, jež jako legitimizační a „bojovná“ věda posloužila k ospravedlnění války a vytváření obrazu nepřítele, neméně významný byl však podíl absolventů práv a ekonomie. Diplomové práce studentů obou posledně jmenovaných oborů nebyly (na rozdíl od absolventů historie či geografie) poplatné nacistické ideologii. Politický radikalismus nacistických intelektuálů nebyl v konfliktu s jejich odbornou erudicí. Oba faktory se projevovaly paralelně, přičemž jejich kombinace představovala podmínku profesionálního vzestupu v podmínkách Třetí říše. Až na výjimky absolvovali členové skupiny studium úspěšně, nežádka s vynikajícím prospěchem, a to i přes časové vytížení vyplývající z politického aktivismu. Byli tak připraveni na působení ve státní správě, advokacii či na akademickou dráhu podle nejvyšších standardů své doby: jejich odborný profil nemohl být vzdálenější od zažité představy šarlatánů ve službách „zvrácené“ nacistické vědy. Jak autor poznamenává, dosavadní historické práce k otázce věd a nacismu „obecně nedokázaly prozkoumat podmínky tvorby vědění a omezily se na litéstivé či zděšené odsudky“. Nebere přitom příliš v úvahu novější výzkum (zejména německé provenience) k danému tématu – v případě společenskovědních a humanitních oborů, jež vystudovala většina příslušníků sledované skupiny, autor např. nereflktuje základní kompendium F.-R. Hausmanna.¹

Většina sledované skupiny nacistických akademiků vstoupila do SS prostřednictvím zpravodajské práce pro SD, jímž byli obvykle naverbováni ještě během studií. Právě v SD našli podle autora instituci, která jim umožnila propojit vědeckou přísnost s nacistickou bojovností. Ingrao poukazuje na to, že SD programově zaměstnávalo zejména absolventy lingvistických a historických oborů, méně již právníky, kteří naopak výrazně dominovali mezi mladými perspektivními kádry Gestapa. Oba typy expertízy byly široce využity v práci Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (RSHA), do jehož struktur byly od r. 1939 zařazeny SD i Gestapo a Bezpečnostní policie obecně. Právě z řad intelektuálů – vzdělaných, kompetentních a hluboce ideologicky oddaných nacistů – byli během tažení proti SSSR vybíráni velitelé komand podřízených

1 Frank-Rutger HAUSMANN (Hrsg.), *Die Rolle der Geisteswissenschaften im Dritten Reich 1933–1945*, München 2002.

čtyřem „Einsatzgruppen“ SD a Bezpečnostní policie. Tato komanda systematicky zabíjela Židy, Cikány a komunisty na okupovaných územích a vedla boj s partyzány spojený s masovým vražděním civilního obyvatelstva.

Otto Ohlendorf, který se stal velitelem jedné ze čtyř Einsatzgruppen ve východním tažení a tím i nejvýše profilem intelektuálem v řadách vražedné mašinérie SS, byl vzorovým představitelem své skupiny: špičkový ekonomický expert a právník i fanatik, který nacistickou ideologii hájil ještě v poválečném „Einsatzgruppen-Prozessu“, v němž byl odsouzen k smrti,² byl zodpovědný za vraždy asi 90 000 lidí. V souvislosti s (většinou povinným) nasazením intelektuálů z řad SS ve východním tažení označuje Ingrao genocidu jako „iniciační rituál“, který umožnil úspěšným „absolventům“ – tedy těm, kteří se dovedli „vyrovnat“ s traumatickou zkušeností, jakou pro většinu z nich bylo zejména vraždění žen a hlavně dětí – prokázat úplné přijetí nacistické víry, ale i schopnost obsadit po válce vedoucí posty.

Ingrao se věnuje i poválečným soudním procesům se členy sledované skupiny. Řadě vrahů z řad SS pomohlo během poválečných procesů „proplout“ síť obvinění jejich právníké vzdělání a také koordinace výpovědí, které se ujali obvinění bývalí vedoucí funkcionáři RSHA. O tom, že pro intelektuály z řad SS bylo „denním chlebem“ jak vraždění, tak akademická práce, svědčí i způsob obhajoby některých z nich: Franz Six před americkým tribunálem vydával své působení ve funkci velitele „Vorkommando Moskau“, jehož příslušníci na základě Sixových pokynů mj. prováděli vraždy židovského civilního obyvatelstva, za ryze vědeckou činnost.

Kniha Christiana Ingra je užitečným příspěvkem k výzkumu o pachatelích nacistické genocidy. Využitím metodologických postupů převzatých z antropologie autor vhodně doplňuje odlišné pojeté práce zaměřené na sociální profil vedoucích kádrů RSHA.³ Ve výběru sledované skupiny jde o jistý protipól Ingraovy studie o trestné jednotce SS vytvořené z vězňů koncentračních táborů s důrazem na bývalé pytláky, známé extrémní brutalitou vůči civilistům mj. během potlačování Varšavského a Slovenského národního povstání.⁴ Výběr tématu je projevem autorova chvályhodného úsilí rozšířit existující výzkum na téma role intelektuálních elit při plánování a realizaci nacistických zločinů: obraz chladně neosobního plánování genocidy vzdělanými oportunistickými technokraty, který do diskuse o holocaustu počátkem 90. let vnesli Götz Aly a Susanne Heim,⁵ zde doplňuje kombinace neméně odborně kompetentních, ale zároveň hluboce indoktrinovaných nacistů jako aktivních účastníků genocidy s nemetaforickou „krví na rukách“.

Ingrauv podnětný příspěvek se vyznačuje dvěma hlavními slabinami. V první řadě autor nijak nespecifikuje, na základě jakých kritérií byla jím stanovená skupina vybrána, což podtrhuje absence jmenného seznamu jejích členů. S tím souvisí otázka motivace jejich angažmá v řadách SS a jejich zločinů: vysvětluje-li Ingrao svůj antropologický přístup premisou, že příklon členů dané skupiny k nacismu byl otázkou „nadšení spíše než politického kalkulu“, vystavuje se obvinění z účelovosti. Přes přesvědčivost důkazů o ideologické pevnosti těchto mužů totiž Ingrao příliš nebere v úvahu podle něj „obskurní“ pojmy jako ambice, kariérismus

2 Roku 1951 byl v Landsbergu am Lech oběšen.

3 Např. Jens BANACH, *Heydrichs Elite. Das Führerkorps der Sicherheitspolizei und des SD 1936–1945*, Paderborn 1998; Michael WILDT, *Generation des Unbedingten. Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes*, Hamburg 2002.

4 Jako dosud jediná Ingraova práce vyšla i v češtině pod titulem *Černí lovci: dosud neodhalené zločiny speciální bojové jednotky SS Dirlewanger*, Libeznice 2009.

5 Götz ALY – Susanne HEIM, *Vordenker der Vernichtung. Auschwitz und die deutschen Pläne für eine neue europäische Ordnung*, Frankfurt am Main 1991.

a konformismus. Ty jsou však pro pochopení fungování německého akademického prostředí i nacistické vyhlazovací mašinérie více než podstatné.

Daniel Putík

Emile G. L. SCHRIJVER – Falk WIESEMANN (Hrsg.)

Schöne Seiten. Jüdische Schriftkultur aus der Braginsky Collection

Zürich-Amsterdam, Scheidegger & Spiess 2011, 336 s., více než 200 barevných ilustrací, ISBN 978-3-85881-332-9.

Poklady evropské židovské knižní a výtvarné kultury středověku a raného novověku byly spolu s celou židovskou komunitou drasticky decimovány v rámci holocaustu i návazných antisemitických excesů 20. století.¹ Velká část zejména těch nejvzácnějších exemplářů se však v důsledku prodeje nebo spolu s židovskými emigranty přece zachránila. Je dnes uložena v muzeích i soukromých sbírkách celého světa a postupně, v mezioborovém dialogu řady oborů, zkoumána a soubpisově i edičně zpřístupňována kulturní veřejnosti.

Skvostná judaika byla přitom již po staletí předmětem sbírkové činnosti rodové i finanční aristokracie a panovníků. Tato tradice – v případě kultivované otevřenosti velmi příznivě – pokračuje dodnes. Jednu z největších evropských sbírek – z velké části iluminovaných – hebrejských rukopisů a tisků shromáždil švýcarský podnikatel s ukrajinskými kořeny René Braginsky. Ten nechal o sbírku, jejíž nejstarší kus vznikl roku 1288 (halachistický, z Francie pocházející rukopis *Sefer mizwot gadol*) a o její rozvoj pečovat akademické odborníky. Široké veřejnosti pak Braginsky zpřístupnil své poklady poprvé roku 2009 v exkluzivní výstavě v Bibliotheca Rosenthaliana v Amsterdamu. Odtud kolekce, doprovázená vysoce kvalitním, skvěle obrazově vybaveným katalogem, pokračovala do New Yorku a posléze Jeruzaléma.² V ohnisku pozornosti tu stál především soubor středověkých rukopisů a – mnohdy přímo na ně navazujících – raně novověkých (výjimečně i pozoruhodných moderních) tisků, dále kolekce svatebních smluv 17.–19. století, provedených jako bohatě iluminované jednodlisty a konečně tu poutaly pozornost ukázky unikátních „Esterrollen“, tedy svitkových knih, obsahujících slovem i obrazem zachycený biblický příběh o Ester a o záchraně vyvražděním ohroženého židovského národa v Ahasverově říši.³

Po dvou dalších letech se přepracovaná a rozšířená výstava s novým katalogem, resp. průvodní publikací, která je předmětem naší recenze, představila v Curychu. Texty byly rozšířeny,

1 Nezapomínejme však přitom, že souběžně i následně bylo od židovských památek cíleně „očištěné“ historicky významné severoafrické a širší blízkovýchodní kulturní prostředí. Srov. Falk WIESEMANN, *Sepulcra judaica. Bibliographie zu jüdischen Friedhöfen und zu Sterben, Begräbnis und Trauer bei den Juden von der Zeit des Hellenismus bis zur Gegenwart*, Essen 2005, resp. moji recenzi in ČČH 103, 2005, s. 398–400.

2 Evelyn M. COHEN – Sharon Liberman MINTZ – Emile G. L. SCHRIJVER (Hrsg.), *A Journey through Jewish worlds. Highlights from the Braginsky collection of Hebrew Manuscripts and Printed Books*, Amsterdam 2009.

3 Unikátní, tj. svitkovou edici této památky připravil (s podporou Emile Schrijvera): Falk WIESEMANN, *The Esther Scroll*, Köln 2012. Vedle limitované bibliofilské edice šestimetřového svitku v pouzdře obsahuje průvodní svazek edice i zmenšenou reprodukci díla. Je tu i podrobný rozbor ilustrací svitku, a to včetně identifikace předloh, které roku 1746 v Hildesheimu použil písař a iluminátor Wolf Cohn, dříve činný v severočeských Teplicích a pocházející z pražské rabínské rodiny Popperů.